

Фінансова звітність «Дніпросоюзу» в УНР (з нагоди 100-ліття суб'єкту суспільного інтересу)

Висвітлення фінансової звітності «Дніпросоюзу», як суб'єкту суспільного інтересу, також найбільш активного діяча кооперативного руху в період Української Народної Республіки, заповнює джерельну нішу про яку в сучасній економічній літературі бракує інформації. Зокрема, досліджено зміст і структуру Головної книги «Дніпросоюзу», проведено аналіз її окремих рахунків за період від 1 червня 1917 р. по 1 січня 1918 р. Кожен із восьми класів використовуваних на той час рахунків згруповано за змістовним критерієм класифікації, а наявність оборотів і залишків на них розкриває роль «Дніпросоюзу», як суб'єкту суспільного інтересу з яким співпрацювало близько половини населення держави. Результати аналізу висвітлюють динамічний розвиток і тогочасні труднощі споживчої кооперації на прикладі звітних даних «Дніпросоюзу». Проведене дослідження розширює історичними фактами мало відому методичку обліку і звітності в період УНР та віддзеркалюють економічні проблеми тогочасної України загалом. Українська історична спадщина обліково-аналітичної інформації сприятиме поглибленню її досліджень і може буде використана у розв'язанні сьгоднішніх проблем реформування економіки.

Ключові слова: звітність; Головна книга; «Дніпросоюз»; кооперативи; рахунки; УНР.

Важливу роль в економіці високо розвинутих країн світу відіграють суб'єкти суспільного інтересу, такі зокрема, як споживчі кооперативи та їх об'єднання. Одним із взірців таких суб'єктів суспільного інтересу в українському економічному просторі виступає «Дніпросоюз», який був створений 100 років тому (травень 1917 р.) але у зв'язку із встановленням командно-адміністративної системи управління економікою зазнав ліквідації після 1920 р. Упродовж тривалого періоду, аж до відновлення незалежності, питання українського досвіду кооперації в силу об'єктивних і суб'єктивних причин залишались поза увагою вчених-економістів, за винятком тогочасних кооператорів і діаспори [2; 6; 7; 10]. Це стосується і діяльності «Дніпросоюзу», про який інформацію спочатку поширювали історики [3; 8], а лише потім економісти [9–10]. Однак історичний досвід обліку та звітності не брався до уваги як такий, що застарів, і немає реальної потреби у науковому опрацюванні та поширенні цього досвіду. Водночас, якщо б історичний досвід організації обліку та звітності суб'єктів господарювання на українських землях використали у процесі реформування обліково-аналітичних систем, то відповідно і помилок вдалось уникнути значно менше. Адже успіх ринкових реформ в Україні залежить, як показала практика, не лише від формальної імплементації нині функціонуючих обліково-аналітичних систем суб'єктів господарювання за зразком високо розвинутих країн світу, але й від використання національного досвіду періоду існування ринкової економіки на наших землях. Тому, для вирішення сьгоднішніх проблем обліку і звітності суб'єктів суспільного інтересу важливо дослідити та поширити кращий національний досвід сформований в умовах ринкових відносин 100 років тому з врахуванням українського менталітету.

Створення «Дніпросоюзу» (Дніпровського Союзу Споживчих Товариств) після установчих зборів 5–6 травня 1917 р. – об'єктивний процес розвитку українського кооперативного руху, який зародився в Англії, удосконалювався на німецьких землях, а наприкінці XIX ст. поширюється на українські землі. На відміну від західноукраїнських територій, що входили до складу Австрії, українські землі у складі Росії знаходились в гірших умовах для розвитку кооперації. Це було пов'язано з правовим забезпеченням кооперації так і з обмеженням використання української мови (валуєвський указ), тоді як кооперація будучи чисто економічним явищем, набуває національного характеру оскільки об'єднання у спілки здійснюється на рівні громад і поселень. Важливим каталізатором розвитку кооперації на території Австро-Угорщини став закон від 9.04.1873 року [10], під впливом якого Товариство «Просвіта» у Львові (засноване 8.12.1868 р.), розпочинаю друкувати зразки статутів і бланки бухгалтерських документів українською мовою для організації та діяльності спілок. Це створило правове підґрунтя розвитку кооперації в Галичині. Тоді як, згідно із тогочасним російським законодавством, кооперативні спілки і союзи не мали права здійснювати банківські операції аж до 1911 р., а Державна Дума Російської імперії тільки у 1916 р. ухвалила закон про кооперацію, положення якого Тимчасовий уряд підтвердив у 1917 р., а також надало право на організацію кооперативних з'їздів та повноцінного їх функціонування [2]. Новим поштовхом для розвитку української кооперації стала діяльність Української Центральної Ради, котра 20.03.1917 р. прийняла закон про кооперацію, який створював правову підставу діяльності спілок та з'їздів вітчизняних кооператорів (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка зростання кооперативних і споживчих товариств у Великій Україні (карбованців)

Роки	Кооперативні товариства	Зростання (до попередніх років)	Роки	Товариства споживчої кооперації	Зростання (до попередніх років)
1900	450	-	1905	480	-
1910	2,100	+ 1 650	1912	2,500	+ 2 020
1915	6,860	+ 4 760	1914	3,022	+ 522
1917	9,200	+ 1 340	1917	4,873	+ 1 751
1918	22,000	+ 12 800	1918	15,000	+ 10 127
1920	22,300	+ 300	1920	15,200	+ 200

Розраховано на основі джерел [3]

Як видно за даними таблиці 1, найбільш динамічне зростання спостерігається унаслідок прийняття Українською Центральною Радою закону про кооперацію, причому це зростання відбулось переважно за рахунок споживчих товариств, і в тому числі «Дніпросоюзу». Споживча кооперація об'єднувала понад 4 млн. пайовиків, а разом з їхніми родинами – 15 млн, або понад 50 % усього населення. За період із травня 1917 по травень 1918 відбулося три Всеукраїнські кооперативні з'їзди. Результатом стало створення Українського центрального кооперативного комітету - центральної організації українських кооператив [3].

«Дніпросоюз» був організований на основі Київського відділу Московського Союзу споживчих товариств, як згадувалось вище, у травні 1917 р. установчими зборами уповноважених від споживчих товариств, за участі 240 осіб [4]. Зборами було обрано Правління та Раду «Дніпросоюзу». До першого Правління «Дніпросоюзу» входили: Д.В. Коліух, П.В. Вікторов, А.М. Сербиненко, В.А. Галевич та їх кандидати: Т.Н. Добрянський та Є.П. Філіпович. Рада ж «Дніпросоюзу» складалася переважно з представників регіонів України, а саме: від Поділля – Лозицький, Полтавщини – Токаревський, Волині – Варжанський, Катеринославщини – Вирва, Мінщини – Руженцев. Від Київщини спочатку Буць та Мельніков, а потім – Добрянський, Вікторов, Філіпович і Порш.

Від початку заснування «Дніпросоюз» активно провадив торговельні операції, розвивав власне виробництво продукції (взуття, трикотажні вироби, мило, друкував книжки і т.д.), а також виконував інструкторсько-ревізійні та культурно-освітні функції серед спілок-членів. З початку 1918 р. «Дніпросоюз» видає часопис «Кооперативна зоря», який містив статті на актуальні кооперативні теми у зв'язку з політичними та громадськими подіями. Окремими рубриками містились статті з історії, теорії, практики та пропаганді кооперації. Висвітлювались питання про об'єднання споживчих товариств у союзи, організацію діловодства і книговедення, оприлюднювались дані звітності та статистики з української кооперації. З посеред різних видань «Кооперативна зоря» упродовж 1918 р. стає активним організатором кооперативного руху. У п'ятому номері «Кооперативної зорі» містилась інформація про дані з рахунків Головної книги за перші сім місяців діяльності «Дніпросоюзу» (табл. 2).

Таблиця 2

Обороти «Дніпросоюзу» у січні-квітні 1918 року (карбованців) [5]

Місяць	Центральний склад	Торговельно-комісійні операції	Склад книжок	Разом
Січень	236 625,63	54 693,96	23 722,60	315 042,19
Лютий	278 212,24	13 476,71	5 690,81	297 379,79
Березень	757 075,16	771 303,25	20 725,69	1 549 104,10
Квітень	2 649 956,29	2 464 038,59	43 933,08	5 157 927,96
Разом	3 921 869,32	3 303 512,51	94 072,21	7 319 454,04

Як видно за даними таблиці 2, обороти «Дніпросоюзу» тільки за чотири місяці 1918 р. вони зросли до 7 319 454 крб., тоді як у попередньому періоді за весь 1917 р. становили 6 482 249 крб. Причому, майже у два рази зростає кількість книжок, які організовує видавництво «Дніпросоюзу» з метою пропаганди кооперативного руху та інструкторсько-організаційної роботи серед населення України. Вже у видавничій діяльності «Дніпросоюзу» почала викристалізовуватись його суспільна значимість для створення економічно незалежної держави.

Аналіз опублікованої у «Кооперативній зорі» основної фінансової звітності тогочасного суб'єкту суспільного інтересу «Дніпросоюзу» – Головної книги надає можливість сьогодні побачити структуру її побудови у розрізі класів бухгалтерських рахунків (табл. 3).

Таблиця 3

Класи Рахунків Головної книги «Дніпросоюзу» у 1917 році

Клас	Назва класу рахунків
I	Капітали Союзу
II	Позички
III	Капітали спеціального призначення
IV	Готівка
V	Цінності
VI	Майно
VII	Дебітори та кредитори
VIII	Прибутки і видатки

Як видно з даних таблиці 3, послідовність відображення об'єктів обліку у Головній книзі «Дніпросоюзу» формували у такому порядку: капітали; активи; розрахунки; прибутки і видатки. Причому інформація про активи подавалась у порядку їх спадної ліквідності (від готівки до майна). Шифри класів рахунків позначали римськими цифрами, тоді як кодифікація рахунків відсутня (можливо ще не застосовували), а їх перелік у Головній книзі містив наскрізну нумерацію. Розглянемо більш детально склад кожного класу рахунків згідно даних Головної книги «Дніпросоюзу» за 1917 р., для більш детального уявлення про тогочасну класифікацію об'єктів обліку (табл. 4).

Таблиця 4

Стан і обороти I класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу» з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців)

Назва рахунків	Сальдо на 1 червня 1917 р.		Обороти за 7 місяців 1917 р		Сальдо на 1 січня 1918 р.	
	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г
1. Капітали Союзу	-	-	-	-	-	-
1. Запасний капітал	-	-	-	-	-	-
2. Основний капітал	-	-	450	27175	-	26 725
3. Пайовий капітал	-	-	1205,75	322479,72	-	321273,97
4. Капітал погашення майна	-	-	-	-	-	-
Разом			1655,75	349654,72		347998,97

Складено на основі джерела [5]

Як видно з даних таблиці 4, тогочасна класифікація капіталів включала такі чотири види: запасний; основний; пайовий; капітал погашення майна. Найбільшу частку джерел «Дніпросоюзу» за перших сім місяців діяльності склав пайовий капітал – 321273,97 карб., або 92,3 % від загальної суми капіталу цього союзу кооператив. До другого класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу» входили два види позик, а саме: позички спеціальні біжучого (поточного) року та вклади кооператив (табл. 5).

Таблиця 5

Стан і обороти II класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу» з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців)

Назва рахунків	Сальдо на 1 червня 1917 р.		Обороти за 7 місяців Червень-грудень 1917 р		Сальдо на 1 січня 1918 р.	
	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г
II. Позички						
5. Позички спеціальні біжучого року	-	-	330000	1665 230,22	-	1 335 230,22
6. Вклади	-	-	-	3 109,81	-	3109,81
Разом			330000	1668340,03	-	1 338 340,03

Складено на основі джерела [5]

З огляду діяльності «Дніпросоюзу» за перший період дізнаємось про ту складну ситуацію, яку Правління повинно було вирішити відповідно до завдань, доручених йому установчими зборами.

Причому найважче було роздобути кредит. Однак цей кредит у загальній сумі 1665230,22 карбованців вдалось отримати. Ця сума кредиту складалась із позики в Губернській земській касі на 600 тис. карб., стільки ж від Союзбанку та кредиту від Московського Народного Банку – під векселі – 100 тис. карб., під рахунки й дублікати – 100 тис. карб., і під заставу товарів – 200 тис. карб. Це був досить великий кредит, щоб розпочати операції. Водночас, «Дніпросоюз» не міг скористуватись усією його сумою для діяльності, оскільки довелося виплатити 600 тис. карб. Московському Союзові за прийняті від нього товари.

Цікавий склад рахунків з точки зору діяльності «Дніпросоюзу», як суб'єкта суспільного інтересу, у класі Капітали спеціального призначення (табл. 6). Тут ми бачимо п'ять фондів, а саме: освітній; стипендіальний для Українського Народного Університету ім. «Дніпросоюзу»; на кооперативні курси; допомогу кооперативам зруйнованим війною; для каси співробітників. Половину фондів призначали для каси співробітників (5 150,6 карб.), а також у зв'язку з тим, що інструктори які перейшли від Московського Союзу споживчих товариств покинули союз, виникла потреба у підготовці інструкторів. З цією метою було засновано у Києві курси з кооперації фінансовані «Дніпросоюзом» у сумі 1 137 карб., які вже у жовтні 1917 року прийняли перших 28 слухачів. Фінансувались також освітні проекти та допомога постраждалим спілкам від наступу більшовиків у січні 1918 р.

Таблиця 6

Стан і обороти III класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу»
з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців)

Назва рахунків	Сальдо на 1.06.1917р.		Обороти за 7 місяців 1917 р		Сальдо на 1.01.1918 р.	
	Д ^т	К ^т	Д ^т	К ^т	Д ^т	К ^т
III. Капітали спеціального призначення						
7.Фонд освітній	–	–	–	1000	–	1000
8. Фонд стипендії УНУ ім. Дніпросоюзу	–	–	–	2000	–	2000
9. Фонд на зав.коопер.курс. при УНУ	–	–	–	1137	–	1137
10.Фонд допомоги спож. кооперативам зруйнованих війною	–	–	–	1000		1000
11. Фонд каси співробітників Дніпросоюзу	–	–	–	5150,60	–	5150,60
Разом				10287,60	–	10287,60

Складено на основі джерела [5]

Наступний клас рахунків Готівка складався з коштів у касі та на поточному рахунку, що найбільше нагадує сьогодишній підхід, але у більш демократично доступному трактуванні застосування поточних (біжучих) рахунків у банках для розрахункових операцій (табл. 7).

Таблиця 7

Стан і обороти IV класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу»
з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців)

Назва рахунків	Сальдо на 1.06.1917 р.		Обороти за 7 місяців 1917 р		Сальдо на 1.01.1918 р.	
	Д ^т	К ^т	Д ^т	К ^т	Д ^т	К ^т
IV. Готівка:						
12.Каса	–	–	7525438,22	7439496,21	55 942,01	–
13. Біжучі рахунки в Банках	–	–	4468451,45	4228496,08	239 958,37	–
Разом	–	–	11993889.67	11667992,29	325 897,38	–

Складено на основі джерела [5]

Згідно даних таблиці 7 спостерігаємо значні обороти готівки, які по касі майже у двічі перевищують обороти на поточних рахунках у банках.

Практично від початку діяльності «Дніпросоюзу» спостерігається його активна участь у фінансуванні новостворених для кооперації структур таких як Українбанк. Придбані акції Українбанку у сумі 26 000 карб. відображали у розділі V. Цінності (табл. 8) також свідчать про суспільну роль «Дніпросоюзу».

Таблиця 8

Стан і обороти V класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу»
з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців).

Назва рахунків	Сальдо на 1.06.1917 р.		Обороти за 7 місяців 1917 р		Сальдо на 1.01.1918 р	
	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г
V. Цінності:						
14. Цінні папери: акції Українбанку	–	–	26 000	–	26 000	–
15. Накладна платня	1790,09	–	327957,57	327292,54	2 455,12	–
Разом	1790,09	–	353957,57	327292,54	28 455,12	–

Складено на основі джерела [5]

Таблиця 9

Стан і обороти VI класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу»
з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців).

Назва рахунків	Сальдо на 1.06.1917 р.		Обороти за 7 місяців 1917 р		Сальдо на 1.01.1918 р	
	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г
VI. Майно						
16. Рухоме майно	6000	–	10833,50	2000	14 833,50	–
17. Живий інвентар	–	–	2000	–	2 000	–
18. Товари на складі	547118,36	–	7391841,66	6408014,10	1530 945,92	–
19. Товари в дорозі	53586,49	–	810586,27	121774,66	742 398,10	–
20. Книгарський склад	46060,37	–	247139,80	151990,16	141 210,01	–
Разом	652765,22	–	8462401,23	6683778,92	2431 387,53	–

Складено на основі джерела [5]

Клас VI рахунків відображав Майно «Дніпросоюзу» (таблиця 9). Як видно за даними таблиці 9, від Київського відділення Московського союзу перейшло у спадщину до «Дніпросоюзу» різноманітних товарів усього на суму близько 688 тисяч карб., які він прийняв відповідно постанови установчих зборів. Також перейшли працювати до «Дніпросоюзу» близько 30 службовців. Це фактично було усе майно, що мав «Дніпросоюз» при заснуванні. Водночас, важко було налагодити торговельні операції у зв'язку з відсутністю необхідних товарів на місцевому ринку які попередньо постачались з Росії. У зв'язку з воєнно-політичною ситуацією торгівля з Росією почала скорочуватись (таблиця 10).

Таблиця 10

Стан і обороти VII класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу»
з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців)

Назва рахунків	Сальдо на 1.06.1917 р.		Обороти за 7 місяців 1917 р		Сальдо на 1.01.1918 р.	
	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г
VII. Дебітори та кредитори:						
Московський Союз Спож. Товариств	–	671709,06	1363912,44	692203,38	–	–
Московський Народний Банк	–	–	200002,20	200002,20	–	–
Покупці	–	–	7037790,79	7607911,25	229121,82	799242,28
Різні особи та інституції	–	–	1035050,38	595653,25	765064,33	325667,20
Підзвітні суми	–	–	824753,48	813459,55	11293,93	-
Пайщики	–	–	23802,43	–	23802,43	-
Векселі:						
– одержані	–	–	320000	300000	20000	-
– обліковані	–	–	570000	270000	300000	-
– видані	–	–	950000	1685000	-	735000
Поставники	15054	–	8854846,01	9405209,39	632132,34	1167441,72
Платня співробітникам	–	–	141898,30	143867,44	400	2369,14
Перехідні суми	–	–	787	955	–	168
Разом	15054	671709,06	21322843,03	21714261,46	1981814,85	3029888,34

Складено на основі джерела [5]

Як видно за даними таблиці 10, «Дніпросоюз» до початку 1918 р. розраховувався за своїми зобов'язаннями перед московськими кооперативними структурами. Водночас, обороти з постачальниками за сім місяців зросли до 9 млн.крб., а з покупцями перевищують 7 млн. крб., що свідчить про переорієнтацію «Дніпросоюзу» переважно на внутрішній ринок України.

Останній клас рахунків Головної книги «Дніпросоюзу» містив інформацію про прибутки і видатки (табл. 11). Як видно за даними таблиці 11, «Дніпросоюзу» вдалось вийти на прибуток 49995,86 крб., не зважаючи важкий період становлення та існуючі зобов'язання.

Таблиця 11

Стан і обороти VIII класу рахунків Головної книги «Дніпросоюзу»
з 1.06.1917 р. по 31.12.1917 р. (карбованців)

Назва рахунків	Сальдо на 1.06.1917 р.		Обороти за 7 місяців 1917 р		Сальдо на 1.01.1918 р.	
	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г	Д ^г	К ^г
VIII. Прибутки і видатки						
Торгово-комісійні операції			546554,63	546554,63	-	-
Знижки			10118,30	10118,30	-	-
Проценти			40170,20	31214,28	8955,92	-
Торговельні розходи	2099,75		304476,44	306576,19	-	-
Розходи по складу			42275,51	42275,51	-	-
Видатки і прибутки			274864,10	324859,96	-	49995,86
Разом	2099,75		1218459,18	1261598,87	8955,92	49995,86

Складено на основі джерела [5]

Дніпросоюз динамічно розвивався у часи УНР, так, станом на 1.10.1918 р. до його складу входило 75 споживчих союзів, які об'єднували 8 000 товариств, що в сумарному охоплювали 12 млн. споживачів, а оборот за 9 місяців 1918 р. досяг 40 млн. крб. [5]. Однак, із встановленням більшовицького режиму кооперативний рух почав підпорядковуватися державним структурам, а поступові законодавчі перетворення Кооперативного комітету України та його складу від 7 квітня 1920 р. призвели до ліквідації обласних союзів, в тому числі й «Дніпросоюзу».

На основі викладеного вище, про діяльність суб'єкту суспільного інтересу, яким був «Дніпросоюз», можна зробити такі висновки:

По-перше, каталізатором розвитку кооперативного руху на Великій Україні стало прийняття нормативно-правових актів, спочатку Тимчасовим урядом в Росії, а потім Українською Центральною Радою, що забезпечило стрімкий розвиток національної кооперації та створення спілкових об'єднань і «Дніпросоюзу» зокрема.

По-друге, використовуючи власне видавництво, «Дніпросоюз» розвинув свою діяльність у двох напрямках: 1) з видання кооперативної літератури й рахункових книг; і 2) з видання двотижневого часопису (спочатку «Наша Кооперація», а потім «Кооперативна Зоря»). Часопис постійно розкривав звітну інформацію про діяльність «Дніпросоюзу», причому це здійснювалось у формі Головної книги, а не бухгалтерського балансу, що забезпечувало більшу аналітичність звітності.

По-третє, аналіз структури, змісту та оборотів на основі рахунків Головної книги «Дніпросоюзу» показує досвід динамічного зростання організації, як суб'єкту суспільного інтересу кооперативного руху в складних умовах становлення державності УНР, який залишається актуальним для України сьогодні.

Доповнення аналітичним досвідом діяльності «Дніпросоюзу» української наукової економічної скарбниці, як складової світової спадщини науково-культурної спадщини, сприятиме його використанню при вирішенні обліково-аналітичних завдань у майбутньому.

Список використаної літератури:

1. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / *І.Витанович.* – Нью-Йорк : Т-во укр. кооперації, 1964. – 624 с.
2. *Гаврилко А.* На низинах кооперації / *А.Гаврилко.* – Львів : Діло, 1927. – 23 с.
3. *Гай-Нижник П.* Зародження і занепад української кооперації (кінець XIX ст. – 1920 р.) / *П.Гай-Нижник* // Київська старовина. – 2003. – № 6. – С. 87–93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/58doc.php>.

4. Рік існування Дніпросоюзу // Кооперативна зоря: часопис української споживчої кооперації. – Вид. 1. – 1918. (20 жовтня). – № 16–17. – Київ : Дніпровський Союз Споживчих Товариств. – С. 19–24.
5. З життя Дніпросоюзу // Кооперативна зоря: часопис української споживчої кооперації. – Рік видання перший 15 травня 1918 р. – № 5. – Київ : Дніпровський Союз Споживчих Товариств. – С. 21–23.
6. *Льченко А.* Споживча кооперація в Галичині, на Україні і Буковині / *А.Льченко* // *Ідеали теорії і принципи кооперації* : зб. статей. – Львів, 1909. – С. 71–82.
7. *Кормош Т.* Практичний підручник для товариств задаткових / *Т.Кормош*. – Перемишль, 1912. – 608 с.
8. *Нестуля О.О.* Споживча кооперація України / *О.О. Нестуля, А.О. Пантелеймоненко* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Spozhyvcha_kooperatsiia.
9. *Швець В.Є.* Розвиток обліково-аналітичних систем суб'єктів господарювання в Україні : монографія / *В.Є. Швець*. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 448 с.
10. *Швець В.Є.* Науково-практичний внесок Юліана Павликовського у розвиток економічних наук: торгівля, комерція і підприємництво : зб. наук. праць. Вип. 16 / Ред. кол. *В.В. Аноній, П.О. Куцьук, В.О. Шевчук* та ін. – Львів : Львівська комерційна академія, 2014. – С. 171–175.

References:

1. Vytanovych, I. (1964), *Istoriya ukrai'ns'kogo kooperatyvnoho ruhu*, T-vo ukr. kooperacii, N'ju-Jork, 624 p.
2. Gavrylko, A. (1927), *Na nuzynah kooperacii'*, Dilo, L'viv, 23 p.
3. Gaj-Nyzhnyk, P. (2003), «Zarodzhennja i zanepad ukrai'ns'koi' kooperacii' (kinec' XIX st. – 1920 r.)», *Kyi'vs'ka starovyna*, No. 6, pp. 87–93, available at: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc/58doc.php>
4. «Rik isnuvannja Dniprosojuzu» (1918), *Kooperatyvna zorja: chasopys ukrai'ns'koi' spozhyvchoi' kooperacii'*, Vol. 1st, vid 20 zhovtnja, No. 16–17, Dniprovs'kyj Sojuz Spozhyvchyh Tovarystv, Kyi'v, pp. 19–24.
5. «Z zhyttja Dniprosojuzu» (1918), *Kooperatyvna zorja: chasopys ukrai'ns'koi' spozhyvchoi' kooperacii'*, Vol. 1st, vid 15 travnja, No. 5, Dniprovs'kyj Sojuz Spozhyvchyh Tovarystv, Kyi'v, pp. 21–23.
6. Il'chenko, A. (1909), «Spozhyvcha kooperacija v Galychyni, na Ukrai'ni i Bukovyni», *Idealy teorii' i pryncypy kooperacii'*, zb. statej, L'viv, pp. 71–82.
7. Kormosh, T. (1912), *Praktychnyj pidruchnyk dlja tovarystv zadatkovyh*, Peremyshl', 608 p.
8. Nestulja, O.O. and Pantelejmonenko, A.O., *Spozhyvcha kooperacija Ukrai'ny*, available at: http://www.history.org.ua/?termin=Spozhyvcha_kooperatsiia
9. Shvec', V.Je. (2010), *Rozvytok oblikovo-analitychnyh system sub'jektiv gospodarjuvannja v Ukrai'ni*, monografija, Vydavnychyj centr LNU imeni Ivana Franka, L'viv, 448 p.
10. Shvec', V.Je. (2014), «Naukovo-praktychnyj vnesok Juliana Pavlykovs'kogo u rozvytok ekonomichnyh nauk: tovgivlja, komercija i pidpryjemnyctvo», zb. nauk. prac', in Apopij, V.V., Kucyk, P.O., Shevchuk, V.O. and others (ed.), Iss. 16, L'vivs'ka komercijna akademija, L'viv, pp. 171–175.

Швець Володимир Євгенович – професор, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Львівського національного університету ім. І.Франка.

Тел.: (097) 277–71–06.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2017.